

‘Where can I find the ax?’ Oftewel:
‘Kunt u mij zeggen waar ik de eieren kan vinden?’

DE RELATIE TUSSEN LUISTERVAARDIGHEID EN DE UITSPRAAK VAN EEN VREEMDE TAAL



Foto: Anda van Riet

Binnen het Nederlandse vreemdetalenonderwijs wordt over het algemeen niet veel aandacht besteed aan uitspraak. En als er aan de uitspraak wordt gewerkt, vragen veel docenten zich af: ‘Ik zeg het heel vaak voor, waarom blijven leerlingen het dan fout nazeggen?’ Maar voor een goede uitspraaktraining is meer nodig dan alleen voordoen en nazeggen. Marieke Goedegebure, taaltrainer en logopedist, legt uit hoe inzicht krijgen in het taalsysteem en actief luisteren voorwaardelijk zijn voor goed uitspraakonderwijs.

MARIEKE GOEDEGEBURE

Onlangs kondigde Matthijs van Nieuwkerk in *De Wereld Draait Door* een filmpje aan van ‘Lady Kaka’. Het klonk niet alleen vreemd, het betekent ook nog eens iets heel anders. Hoe kan een ervaren presentator zo’n uitspraakfout maken? Het is toch niet zo moeilijk om de *g*¹ van *goal* uit te spreken?

Waarschijnlijk is Van Nieuwkerk zich onvoldoende bewust van dit uitspraakverschil tussen het Engels en het Nederlands. Dit bewustzijn is echter essentieel om een tweede of vreemde taal goed uit te spreken. Dit artikel beschrijft hoe deze bewustwording kan worden getraind om de uitspraak van de tweede taal te verbeteren.

Moedertaal

Kinderen maken al heel jong een indeling voor de klanken, lettergrepen, de klemtoon en het ritme van hun moedertaal. Die indeling is voor elke taal anders. Zo zijn voor het Nederlands de korte en lange klinkers twee aparte groepen. Zij lijken sterk op elkaar, maar geven wel betekenisverschil, bijvoorbeeld in *bom/boom* en *man/maan*. Om dezelfde reden worden er aparte ‘vakjes’ voor de *ui*, *ij/ie* en *au/ou* aangemaakt: *trui* is iets anders dan *trouw*. De *ij* en de *ai* komen wél in hetzelfde vakje, want hoewel het een beetje anders klinkt, maakt het voor de betekenis niet uit of iemand ‘*zai zai*’ of ‘*zij zei*’ zegt.

Voor de medeklinkers geldt hetzelfde: voor *t* en *d* maakt een Nederlands kind aparte vakjes aan vanwege

Wanneer je een vreemde taal leert, spreek je de woorden uit volgens de uitspraak die je van je moedertaal kent

het betekenisverschil zoals in *tak* en *dak*. Dit geldt eveneens voor andere minimale paren zoals *p/b*, *v/w*, *ch¹/k* en *l/r*. De verschillende varianten van de *r* komen echter wel weer in één hokje. Het maakt voor de betekenis namelijk niets uit of iemand *rood* met de tongpunt, de huig of als de Gooise *r* uitspreekt.

Voor de lettergreepstructuur wordt ook een indeling gemaakt: Nederlandse lettergrepen hebben maximaal drie medeklinkers aan het begin, denk aan *schrift*, en vier medeklinkers aan het eind, zoals in *herfst*. Ook wordt vastgelegd welke medeklinkercombinaties wel of niet samen kunnen, zo komt *trap* wel voor, maar *rtap* niet. De medeklinkers aan het eind van een Nederlands woord zijn bovendien altijd stemloos: *hond* rijmt op *bont*, *heb* op *step*.

De klemtoon is gekoppeld aan de lettergreep en hangt in het Nederlands nauw samen met de stomme *e*, die nooit de klemtoon heeft. Denk aan *bedelen* / *bedelen*. De klemtoon bepaalt bovendien het ritme van het Nederlands: de lettergrepen met klemtoon worden iets langer uitgesproken en de tel valt op de plaats waar de klemtoon ligt. Het aantal onbeklemtoonde lettergrepen tussen de accenten varieert: hun lengte wordt aangepast aan de tussenliggende tijd. Dit is goed te horen in liedjes en gedichten: *Zachtjes tikt de regen op het zolderraam* heeft een ander ritme dan *Zachtjes tikt de regent op het zolder-raam*. Bij *regen* is de eerste lettergreep iets langer dan bij *regent*. Daardoor ‘loopt’ die eerste regel een stuk lekkerder, en dat is vast ook de reden dat het een hit werd.

Earopener

Elke taal heeft dus zijn eigen indeling voor klanken, klemtoon en ritme. Die indeling ligt voor sommige talen,

zoals het Duits, dicht bij het Nederlands. Voor toontalen zoals het Chinees wijkt de indeling in vrijwel alle opzichten af van onze taal.

Wanneer je een vreemde taal leert, spreek je de woorden uit volgens de uitspraak die je van je moedertaal kent. Sommige aspecten hebben echter maar één betekenis in de moedertaal, terwijl daar in de vreemde taal twee aparte vakjes voor zijn. Deze varianten worden daardoor niet herkend als betekenisvol. En wat niet herkend wordt, wordt niet (goed) uitgesproken.

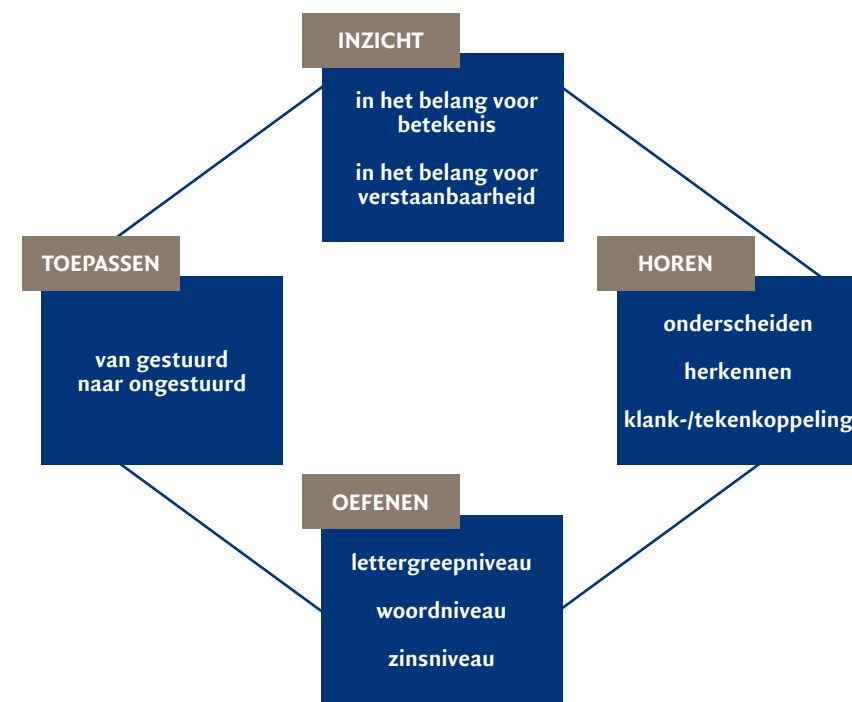
Zo is het voor veel anderstaligen in het Nederlands moeilijk om onderscheid te maken tussen de lange en korte klinkers, omdat die in de eigen taal geen verschil in betekenis hebben. Zo vertelde een kennis me tot mijn schrik dat zijn zus een open hart heeft (open haard) en een leerling zei dit voorjaar dat hij medicijnen slikt omdat hij allergisch is voor Polen (pollen).

Om dit soort verwarring te voorkomen, moet je je bewust worden van verschillen die er in je eigen taal niet toe doen. Wat je daar voor nodig hebt is een ‘earopener’. Ik had zo’n earopener tijdens een vakantie in Ierland. In een kleine dorpswinkel vroeg ik om *eggs*. Dacht ik. Tot de verkoper mij naar de afdeling tuinartikelen bracht en mij de verzameling bijlen toonde. Als u de titel van dit artikel heeft gelezen begrijpt u waarom. Sindsdien ben ik me meer bewust van het Engelse vakje ‘stemhebbende klanken aan het eind van een woord geven betekenisverschil’, een vakje dat in het Nederlands niet bestaat.

Stappen

Een veel gehoorde vraag van docenten is: ‘Ik zeg het heel vaak voor, waarom blijven ze het dan fout nazeggen?’ of ‘Leerlingen maken altijd dezelfde fouten bij hardop lezen. Hoe komt dat?’ We kunnen vier belangrijke stappen onderscheiden voor het leren van de uitspraak in een vreemde taal: ten eerste inzicht krijgen in het belang van de nieuwe variant voor de tweede taal, ten tweede horen van het verschil, ten derde oefenen en ten vierde toepassen.

De docenten die bovengenoemde uitspraken doen, beginnen bij de derde stap: het oefenen van de uitspraak. Zij veronderstellen dat leerlingen zich vanzelf bewust zijn van de uitspraakregels van de vreemde taal en automatisch horen waarin ze onderscheid moeten maken. Kortom: ze slaan de earopener over.



Laten we de vier stappen, die ook Matthijs van Nieuwkerk zal moeten nemen als hij zijn uitspraak wil verbeteren, eens beter bekijken.

1. Inzicht

We kunnen de leerling helpen met het maken van nieuwe vakjes voor de vreemde taal door het verschil in betekenis uit te leggen met duidelijke visuele ondersteuning. Hiermee wordt een referentiekader gecreëerd waarnaar op elk gewenst moment in de les verwezen kan worden.

Welk verschil in betekenis wordt door de uitspraakfout van Matthijs van Nieuwkerk veroorzaakt? *Kaka* wordt in veel talen gebruikt voor ontlasting, met name tegen kleine kinderen. Dat kan Van Nieuwkerk toch niet bedoeld hebben. *Gaga* betekent zoiets als niet goed snik. Ook niet complimenteuz, maar het is wel de naam die deze zangeres zelf heeft gekozen.

2. Horen

Nu de leerling weet waarom, moet hij leren horen welke klank in welk vakje hoort. Er zijn verschillende soorten oefeningen waarmee het gehoor getraind kan worden:

• Onderscheiden

‘Je hoort steeds twee woorden. Hoor je verschil?’ *god – cod* | *came – game* | *co – go* | *kid – kid* | *gap – cap* | *dog – dock* et cetera. De leerling noteert ja of nee.

• Herkennen

‘Je hoort steeds een woord. Hoort dat woord bij de *k* van *keeper* of bij de *g* van *goal*?’ Maak twee kolommen op het bord.

• Woorddictee

‘Ik noem één woord van een paar uit de eerste oefening. Schrijf het woord op dat je hoort.’ Hiermee koppel je de klank aan het schrift.

• Herkenning op zinsniveau

De docent leest zinnen voor die de leerling op papier voor zich heeft. De leerling omcirkelt in welke woorden de *g*-klank voorkomt. Dit kan ook aan het eind, *egg*, of in het midden van een woord, *legging*, zijn.

3. Oefenen

Nu de oren van de leerling geopend zijn, is het tijd om de uitspraak te gaan oefenen. Naspreken, opnemen, terugluisteren en zelf beoordelen van de uitspraak zijn uitstekende oefeningen, mits de leerling de eigen

TAALKUNDIGE TERMINOLOGIE

Fonologie: beschrijft de kleinste betekenisvolle onderdelen van een taal.

Prosodie: beschrijft het ritme, de klemtoon en de intonatie van woorden en zinnen.

Fonologisch systeem: De fonologische en prosodische kenmerken van een taal. Elke taal heeft een specifieke verzameling klanken, een eigen ritme en klemtoon- en intonatieregels.

Klinkers: Klank waarbij het stemgeluid ongehinderd de mond verlaat. De klinker wordt gevormd door de stand van de tong, de mondholte en de lippen.

Medeklinkers: Klank waarbij lucht of stemgeluid niet ongehinderd naar buiten kan. Onderscheid tussen medeklinkers wordt gemaakt door het soort hindernis, de plaats van de hindernis en het al dan niet gebruiken van de stem.

Minimale paren: Twee klanken die slechts op één aspect van elkaar verschillen en daardoor in betekenis verschillen. Bijvoorbeeld de medeklinkers *t* en *d*: zij worden op dezelfde plaats en manier gearticuleerd, maar de *t* is stemloos en de *d* is stemhebbend. Zij vallen 'in een ander vakje': *tak* betekent iets anders dan *dak*.

Allofonen: Klanken die van elkaar verschillen zonder dat dat betekenisverschil oplevert. De huig-*r* wordt bijvoorbeeld op een andere plaats gearticuleerd dan de tongpunt-*r*, maar dit geeft geen betekenisverschil. Ze vallen 'in hetzelfde vakje'.

Klemtoon: De nadruk op een lettergreep in een meerlettergrepig woord. Deze nadruk wordt gevormd door de lettergreep harder, hoger en/of langer uit te spreken.

Grafoniemen: Twee woorden die alleen van elkaar verschillen door de plaats van de klemtoon. Bijvoorbeeld: regent/regent, bedelen/bedelen, voornaam/voornaam.

Stomme e/sjwa: Veelvoorkomende klank die klinkt als 'uh' maar wordt geschreven als *e*, *-ig* en *lijk*. De stomme *e* is in het Nederlands altijd onbeklemtoond.

spraak kan vergelijken met de doeltaal.

Van Nieuwkerk doet er goed aan om elke dag tien keer *Gaga* na te zeggen en dit te laten controleren door een collega. Als dat goed gaat, kan hij snel uitbreiden naar vaste combinaties zoals *Lady Gaga*, *Lady Gaga treedt op*, *de nieuwste hit van Lady Gaga* en een paar langere zinnen over de zangeres. Ook een stukje uit de krant over de artieste in kwestie kan hiervoor gebruikt worden.

Een kleine kanttekening: vaak gaat hardop lezen ten koste van een natuurlijke uitspraak. Correct hardop voorlezen betekent correct verklanken van de tekst. Dit kan alleen als de leerling begrijpt wat er staat, weet hoe de woorden moeten klinken en waar onzichtbare aspecten zoals de klemtoon liggen. Ter voorbereiding kan de docent de tekst beter eerst zelf voorlezen en de betekenis toelichten.

4. Toepassen

Monologen, vraag- en antwoordoefeningen en rollenspellen zijn allemaal heel geschikt voor het bewust leren toepassen van de juiste uitspraak. De leerling kan de oefening voorbereiden door woorden en zinnen met een lastige uitspraak (thuis) te oefenen vóórdat de oefening moet worden uitgevoerd. Dit geldt ook voor Van Nieuwkerk: nu hij weet waar hij op moet letten, kan hij de aankondiging een paar keer oefenen vóórdat hij voor de camera gaat staan.

Stap voor stap

Om de nieuwe taal goed te leren spreken is het belangrijk dat de leerling leert welke fonologische aspecten bij de nieuwe taal horen, hoe ze klinken en hoe ze uitgesproken moeten worden.

De stappen in dit artikel geven hiervoor een richtlijn. Ze kunnen steeds opnieuw in verschillende varianten worden doorlopen. Ook kan het nodig zijn soms even een stapje terug te doen, wanneer blijkt dat de leerling hardnekkig vasthoudt aan de eigen uitspraak.

Wanneer u als docent de (eigen)aardigheden van de vreemde taal met betrekking tot de klanken, lettergrepen en klemtoon regelmatig benoemt en laat horen, zult u zien dat leerlingen zichzelf gaan corrigeren. Dat is een waardevol teken van bewustwording. Bewustwording is de basis voor verbetering: kilometers maken doet de rest. ■

NOOT

1. De *g* van *goal* wordt in dit artikel geschreven als *g*, de *g* van *goed* en *lach* wordt geschreven als *ch*.

nieuws

Duitse taal is bezig aan een comeback

Het Engels is machtig en het Spaans is populair. Maar toch: het Duits maakt een comeback. Het Goethe-Instituut kreeg in Nederland vorig jaar 2.200 aanmeldingen voor zijn taalcursussen. Dat is tien procent meer dan in 2010, en zelfs het dubbele van tien jaar geleden.

'Spaans is misschien sexier, maar Duits is harder nodig', zegt cursuscoördinator Anne Buscha. Vooral jongeren kloppen aan. 'Het gaat om starters op de arbeidsmarkt die merken dat ze niet met Duitse klanten kunnen communiceren, of om studenten die in Duitsland willen studeren.'

Ook in het Nederlandse hoger onderwijs neemt de populariteit gestaag toe, zegt Ewout van der Knaap van de Universiteit Utrecht. Op het hbo telt hij ruim duizend studenten Duits, op de universiteiten die Duits aanbieden 330.

Toch is er nog iets over van het calimerosyndroom, zegt Kees van Eunen van het collectief Deutsch macht Spaß. 'Net als Portugezen hebben wij de neiging ons af te zetten tegen het grote buurland.' Deutsch macht Spaß probeert Duits weer populair te maken op middelbare scholen, waar alleen Engels verplicht is.

Vroeger koos de meerderheid Duits, nu is dat, aldus Van Eunen, nog maar een kwart. 'Kinderen worden al vroeg gedwongen te kiezen en zien dan nog niet het belang in van Duits voor hun loopbaan', zegt Van der Knaap. *de Volkskrant*

Taal is van zichzelf positief

Wiskundigen van de Universiteit van Vermont (VS) hebben ontdekt dat de Engelse taal positief en optimistisch 'voorgeprogrammeerd' is.

De onderzoekers bestudeerden miljarden woorden afkomstig uit *The New York Times*, songteksten, Twitter en Google Books. Vrijwilligers gaven de 10.000 meest voorkomende woorden een 'gelukscijfer' van 1 tot 9. In alle teksten werden meer 'happy words' gevonden dan 'unhappy words', en de 'happy words' kwamen ook vaker voor.

Deze positieve gerichtheid ondersteunt het idee dat taal een sociale constructie is die positieve relaties tussen groepen bewerkstelligt. *Onze Taal*

Switchen van taal is nothing to worry about

Informeel, alledaags Nederlands is steeds vaker doorspekt met buitenlandse, met name Engelse woorden. Psycholinguïst Gerrit Jan Kootstra onderzocht welke factoren het wisselen van taal binnen een taaluiting, het zogenoemde codeswitching, beïnvloeden. Hij promoveerde onlangs op dit onderwerp aan de Radboud Universiteit en heeft slecht nieuws voor taalpuristen: 'De neiging om elkaar na te doen is vreselijk sterk.'

Codeswitching gaat niet over het gebruik van ingeburgerde Engelse woorden zoals *computer* of *e-mail*, maar over het larderen van alledaags Nederlands met buitenlandse, vaak Engelse woorden en zinsneden. Bijvoorbeeld: 'Zit me niet te *hasslen*, ik zei toch dat ik het zou doen' of: 'O, wat een *beauty*, die moet ik hebben!'

Kootstra onderzocht welke factoren codeswitching beïnvloeden en keek daarbij met name naar omgevingsfactoren (is je gesprekspartner tweetalig en/of 'codeswitcht' die veel) en taalkundige factoren (bijvoorbeeld: treedt codeswitching vaker op bij woorden die in het Nederlands en Engels ongeveer hetzelfde zijn). Nieuw aan zijn onderzoek is dat hij de combinatie van deze factoren experimenteel bestudeerde én dat hij hierbij keek naar natuurlijk taalgebruik in een gesprekscontext.

De belangrijkste conclusie van Kootstra's onderzoek: 'Mensen hebben de neiging om hun taalgebruik aan te passen aan dat van degene met wie ze praten. En dat gaat verder dan je zelf door hebt. Je woordkeus, maar zelfs je woordvolgorde breng je in lijn met de taal van je gesprekspartner. Anders gezegd: de neiging om elkaar na te doen, is vreselijk sterk. Psychologen en neurowetenschappers hebben eerder aangetoond dat spiegelgedrag een automatisch, onbewust proces is. Mijn onderzoeksresultaten bevestigen dat beeld.'

Dat is slecht nieuws voor taalpuristen, die gruwen van de 'verengelsing' van het Nederlands. 'Als de taalomgeving steeds meer Engels en Nederlands naast en door elkaar heen bevat, is het onvermijdelijk dat mensen dat over gaan nemen. Tegen mensen die daar enorm over foeteren, zou ik willen zeggen: *don't worry*. Taal ontwikkelt zich, past zich aan aan de omgeving. Het heeft geen enkele zin om je daartegen te verzetten', aldus Kootstra. *Radboud Universiteit*

